

riiviä tiedotusriittejä, sensaatiokirjoja ja historiallisia selityksiä. Kaikki tapahtumat peilataan suurihmisen välityksellä. Suomen kansaa ei itse asiassa ole olemassakaan eikä suomalaisia tarvita muuta kuin äänestäjinä, vaikuttamisriittien katsojina ja koneistokulttuurin kuluttajina."

Tai:

"Teknokulttuurin ihmistuotannossa on väistämättä otettava käyttöön kaikki tieteellis-tekniset hallintakeinot, geenimanipulaatio, ruumiin ja psyyken lääkkeet. Globaalit kilpailukoneistot eivät tunne eettisiä ongelmia, pakkosopeutuminen sanelee käytännön ratkaisut ja eliminoi moraaliset ongelmat."

Tällaisella julistuksella on oma totuutensa. Sarmelan synkällä profetialla on yhtäläinen olemassaolon oikeus kuin Zamjatinin, Huxleyn tai Orwellin visioilla, joille se on likeistä sukua. Mutta Sarmela ei ole näiden tekijöiden tapaan sijoittunut antiutopiaansa fikttiiviseen tilaan, vaan esittää kaiken ikään-kuin-pätevänä raporttina nykyisestä tai huomispäivän Suomesta. *Rakennemuutos tulevaisuuteen* ei kuitenkaan täytä juuri minkäänlaisia tieteelliselle esitykselle asetettavia vaatimuksia: Kaikenlaisen vastaavidenssin mahdollisuuskin on suljettu pois; käsitteiden määrittely on muuntunut lähinnä manausten ja loitsujen lukemiseksi jne.

Maailmanlopun profetioiden tarpeellisuus siksi, että meillä on usein tapana unohtaa se hinta, mikä kehityksellä ja hyvinvoinnin kasvulla on ollut. Tämä koskee paitsi ulkoista myös sisäistä luontoamme. Elinolojemme vakaisuuden ja ennustettavuuden kääntöpuolena on alistuminen yhä tiukempaan kuriin. "Kulttuurin edistysaskeleet maksetaan syyllisyydentuntojen kiristymisellä ja onnen elämysten vastaavalla kaventumisella", sanoi Freud. Mitään ei siis saadakaan ilmaiseksi.

Maailmanlopun profeetat ovat siis parhaimmillaan silloin, kun he saavat kaivaa esiin oman kulttuurinsa tai poliittisen järjestelmänsä saavutusten piiloon työnnetty kustannukset. Mutta profeetat eivät julista vain tämän maailman loppua, vaan myös uuden ja paremman maailman tuloa. Ja siihen kätkeytyvät tavallisesti myös uuden valheen siemenet. Jokainen voi tehdä omat johtopäätöksensä profeetta Sarmelan rehellisyydestä, kun hän kuvailee kadonneen, mutta taas kerran palaavan paikalliskulttuurin/yhteisön elämää:

"Lapsi kasvaa perheessä, jossa isä ja äiti ovat kotona ja heidän lisäksi kenties isovanhemmat tai muita sukulaisia. Hän kasvaa kiinni ihmisiin, luo pysyviä siteitä läheisiinsä, leikitovereihin, ikäisiinsä yhteisön jäseniin. Hän elää mukana, vanhempiensa kanssa. Keskitetyt koululaitokset ovat tarpeettomia. Jokainen nuori kasvaa aikuisten mukana myös tekemään työtä. Opetus annetaan kotona, sitä vartenhan ovat olemassa tiedonhankin-

tavälineet, kotitietokoneet. Yhteistä tietoa ei mikään ammattiryhmä saa monopolisoida; pääsykokeita, koulutuskiihtiä, karsintoja, uraputkia ja tiedon valtahierarkioita ei tarvita. Lapsi suojataan ihmistrimmukselta, alistuskoneistoilta, kansainvälisiltä massaideologioilta ja ihmispalvonnalta. Uudet sukupolvet voivat useammin jatkaa perheensä työtä. Kokemusta ja paikalliseen kulttuuriin kasvamista arvostetaan jälleen niin kuin ihmisyyhteisöissä on vuosituhania tehty."

Todellako, kulttuuriantropologi Sarmela, tällaista on se vanhojen paikalliskulttuurien elämä, johonka meidän pitäisi palata? Paluu voi olla väistämätön sen jälkeen kun "viimeinkin hiilenmuren on hehkunsa hehkunut" (Max Weber), mutta pelkäänpä että Sarmelan piirtämä kartta tulevaisuuden maailmasta ei silloin ketään auta tai opasta.

Heikki Mäki-Kulmala

Kansalaisyhteiskunta ristivedossa

LAURISTIN, Marju & VIHALEMM, Peeter & RUUTSOO, Rein. Viron vapauden tuulet. Gummerus, Jyväskylä 1989. 354 s.

Julkisuusmylly on Viron Kansanrintaman perustamisen jälkeen jauhanut joukkotiedotus- ja kirjamarkkinoille sekä tuoreita, tarpeellisia faktoja että puoliksi pureksittua pintatietoa veljeskansan vaiheista ennen ja nyt.

Tähänastisista uutuuskirjoista lokakuun lopussa ilmestynyt *Viron vapauden tuulet* on ensimmäinen sinimustavalkoiseen kansiin nidottu analyysi, joka kriittisellä sosiologisella otteella ja historiallisella kaukonäköisyydellä onnistuu tarttumaan virolaisen yhteiskunnan kokonaisekehitykseen ja sen kansallisiin ja kulttuurisiin erityispiirteisiin.

Kirja jakautuu kahteen osaan, joista ensimmäisessä historianutkija Rein Ruutsoo etsii kansallisen kulttuurin kehitykselle johtolankoja aina 1200-luvulta lähtien edeten 1980-luvun alun epäonnistuneisiin vuoropuheluyrityksiin brezhneviläisen keskusjohdon kanssa. Marju Lauristin – Tarton yliopiston tiedotusopin laitoksen johtaja ja sosiologi, yksi Kansanrintaman keulahahmois-

ta – sekä hänen miehensä sosiologi Peeter Vihalemm jatkavat tästä virolaisen nyky-yhteiskunnan analyysillä, jonka loppupäätelmät kysymyksineen osoittavat, kuinka monikerroksisia ovat kansalaisyhteiskuntaansa muovaavan Viron ongelmat. Poliittisten realiteettien viitoittama kehityskulku on vielä mutkia väärällään, vaikka uudistustahto olisikin taipumaton.

Kulttuuri säilöi demokratian muodot

Kirja ei siis ole Viron tapahtumien pikakertaus, vaan pyrkii olemaan sosiologisesti selitysovoimaisempi. Keskeiseksi selityksen avaimeksi tekijät tarjoavat kirjan tärkeintä käsitettä: kansalaisyhteiskuntaa. "1940 hävitettiin valtio, mutta ei kansalaisyhteiskuntaa." Kansalaisyhteiskunnan perusta laskettiin tavallaan jo 1200-luvulla, jolloin Viro liitettiin lännen kulttuuripiiriin. Ruotsin vallan aikana virolaiset oppivat elämään kansalaisina oikeusvaltiossa, ja myös Venäjän imperiumin laidalla Viro säilytti läntiset yhteydet, joiden myötä maahan virtasi uusia elämäntapoja ja ajatusmalleja. Itsenäisyyden aikana 1918-1940 kansalaisyhteiskunta kehitti edelleen itsehallinnollisia rakenteitaan pluralismin pohjalta, ja Viro eriytyi taloudellisesti, yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti. Ruutsoon mukaan merkkejä sääty-yhteiskunnasta ei näkynyt.

Vuoden 1940 vallanvaihdoksen jälkeen kasojen tasaapästämispyrkimysten ytimenä oli kansalaisyhteiskunnan rakenteiden murtaminen, aloitteellisuuden ja pluralismin kieltäminen, mutta kansalaisyhteiskunta jatkoi olemassaoloaan eräällä tavalla "koteloituneena" kansalliseen kulttuuriin. Kulttuuriin ladattu energia aktivoitui sitten 1980-luvun liikehdinnän aikoihin kulttuurikritiikin kätköistä yhteiskuntakritiikiksi.

Se, mikä lännessä näyttää konservatismilta ja nationalismilla leikittelyltä, saa kirjan tekijöiltä toistakin sisältöä. Astuessaan historian areenalle virolaiset rakentavat uudestaan kansalaisyhteiskuntaansa, jonka muodot säilyivät stagnaation ajalla kulttuurissa. Kansalaisten organisoituminen alhaalta ylöspäin omaehtoisesti yhteiskuntaelämän toimijoiksi on periaate, jolle Kansanrintamakin pyrkii perustamaan oman toimintansa.

Julkisuus kiteyttäjänä

Yhteiskuntatieteilijä ja tiedotustutkija, jota huolestaa kansan vieraantuminen vallanpitäjistä sekä julkisuuden ja kansalaisyhteiskunnan rappio, löytää pessimismilleen balsamia kirjan toisen osan alkuluvuista.

Fosforiittaitelun ja Viron kommunistisen puolueen

vanhaan johtoon kohdistuneen luottamus kriisiin aikoihin syntyivät myös uudet julkisen elämän muodot, mielenosoitukset ja kansankokoukset. Yhteiskunnallisen osallistumisen monipuolistuessa muuttui myös lehdistö. "Yleisön joukosta alkoi nousta uusia yhteenliittyviä, pysyviä samoinajattelijoiden piirejä, jotka tottuivat pitämään yhtä ja perustamaan käsityksensä lehdistössä julkaistuun aineistoon. Lehdistö alkoi saada julkisuuden rakenteessa kiteyttäjän osan, se nosti esiin uusia johtajia ja yhdisti ihmisiä." (141)

Kansan ja johtajien välinen vastakkainasettelu on tekijöiden mukaan lientynyt siten, että siinä missä pysähtyneisyyden ajalla Virossa oli kaksi yhteiskuntaa alueella – virallinen valtioelämän ja kansalaisyhteiskunnan elämä –, ne nyt ovat yhdistymässä. Miten kestäviä nämä rakenteet todellisuudessa ovat, jää vähäiselle pohdinnalle, ovathan kansanliikkeet vielä nuoria. Historian lain vääjäämättömyydellä joutunee Kansanrintamakin tilaan, jossa sisäinen kehitys eriytyy, hajaantuu ja versoo uusia vaihtoehtoja ja ryhmittymiä.

Kirjan viimeiset sata sivua keskittyvät konkreettisen uudistuspolitiikan vaihtoehtoihin: IME-talousohjelman mahdollisuuksiin, kansallisuuskysymykseen, kieli- ja vaalilakeihin, VKP:uudistamiseen, hallinnon rakentamiseen ja Baltian integraatioon. Samalla paljastuvat yhteisöllisen huuman takaa ne poliittis-ideologiset ja valtio-oikeudelliset ristipaineet, joiden purkamista suurenteittipyrkimykset edellyttävät. Merkittävää ongelmanasettelun kannalta on se tekijöiden korostama lähtökohta, joka selittää venäläisen ja virolaisen yhteiskunnan eron poliittisten, ideologisten ja historiallisten taustojen valossa, eikä niinkään kahden kansallisuuden välisenä erona. Tämä lienee varteenotettava oikaisu Tiit Maden *Imperiumi tienhaarassa* -teokseen, joka paikoin hylkii lukijaansa rasimilta haiskahtavilla selityksillä virolaisten kansallisesta paremmuudesta.

Vaikka Viron vapauden tuulet henkäileekin Kansanrintaman äänellä – ovathan kaikki kolme kirjoittajaa Kansanrintaman aktivisteja ja Lauristin lisäksi neuvostoliiton korkeimman neuvoston kansanedustaja – on se kattava Viron lähihistorian "kertauskirja" ja kiihkkottoman analyttinen kokonaiskatsaus Viron nyky-yhteiskuntaan. Analyysi on kautta linjan sangen perusteellista ja toimivasti jäsennettyä, tosin viime lehdillä hapuilee väkisinkin kokoavaa lähdeluetteloa, vaikei kyseessä olekaan tieteellinen oppikirja. Jokaiselle Viron tapahtumiin vihkiytyneelle teos on näkemyksiä syventävä, kysymysten kenttää jäsentävä perusteos.

Kirsi Kettunen-Milev